

ДОНИШМАНД УСТОЗ, МЕХРИБОН МУРАББИЙ

Обитжон КАРИМОВ,

филология фанлари номзоди, НамДУ
доценти

Аннотация: мақолада Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, академик Бахтиёр Назаровнинг адабиётшунослик фаолияти ёритилган. Шу билан бирга филолог-олимлар тайёрлашдаги хизматлари, олимнинг ибратомуз фазилатлари мисоллар билан таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: академик, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, адабий танқид ва адабиётшунослик, тақриз, монография, поэзия, метафора, адабий тур, мажоз, публицистика.

Ўз ҳаётини адабиётимиз равнақига бағишлаган фидойи олим, жонкуяр муаллим, филология фанлари доктори, профессор, академик, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби Бахтиёр Назаровни ҳеч иккиланмай машҳур танқидчи-олимлар Иззат Султон, Матёқуб Қўшжонов, Озод Шарафиддинов, Наим Каримов, Умарали Норматов, Салоҳиддин Мамажоновлар қаторига қўшгим келади. Зеро, бу муболағасиз фикрларга устоз чин маънода арзийди. Бобокалон шоиримиз Юсуф Хос Ҳожиб “Қутадғу билиг” асарида илм аҳллари – олимларни шундай васф этади:

Тагин бир тоифа донишманд, доно,

Улар илми элга машъал доимо.

Эъзозла уларни то бор имконинг,

Билимларин ўрган токи бор жонинг¹.

Ўзбекистонимизнинг қаерига борманг, қайси илм масканида бўлманг, у ердаги адабиётшунослар, кенг илм аҳли Бахтиёр ака Назаров номини ҳурмат ва эҳтиром билан тилга олади. Олимнинг фидойи меҳнати, касбига садоқати, принципааллиги, самимий ва камтар инсон эканлиги бир-бир ёдга олинади. Қандайдир ширин хотиралар, хаёллар гирдобидида устозга бўлган самимий ҳурмат, эҳтиром ҳисси ортиб бораверади. Агар устоз ҳаёт бўлганларида 80 ёшни қаршилаган бўлар эдилар...

Биз яхши биламизки, йиллар – инсон умрининг пиллапоялари каби уни юқори мартабаларга кўтаради. Йиллар – йўллар каби мақсад манзилларига етказилади. Йиллар – кеча-кундуз интилишдан ва изланишдан тинмайдиғанларни бахту иқбол билан сийлайди. Ҳаёт Бахтиёр акани ҳар соҳада синади, устоз бу синовларни сабр ва матонат билан енгиб ўтиб, охир-оқибат шу даражага эришди. Устозимиз Бахтиёр Назаров адабиётга ошуфта халқимизга қатор-қатор илмий тадқиқотлар, монография ва рисоалар ёзиб тухфа этдилар, кўплаб ўзларига ўхшаган зукко адабиётшунос шогирдлар тайёрлаб, улар камолотига қанот бердилар, ҳаётларининг сўнгги дақиқаларига ҳам ижоддан тинмадилар, ёшларга ибрат бўлгудек даражада фаоллик кўрсатиб келдилар. Айта оламанки, бу унча-мунча инсонларга насиб этавермайдиган толе, омад ва бахту саодатдир, албатта. Эсимда, устозим кўпинча давраларда ва суҳбатларда ҳамда бирга суҳбатлашиб ўтирганимизда шогирдлари Қурдош Қаҳрамонов, Шоира Ахмедова, Ислонжон Ёкубов, Зулҳумор Мирзаевалар номини фахрланиб тилга олардилар,

¹ Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Тошкент, “Юлдузча” нашриёти, 1996. 94-бет.

ютукларидан кувонардилар. Лекин уларнинг олдида устоз-шогирд муносабатларини сақлардилар. Мана, устоз дуосини олиб улар ҳам фан доктори, профессор илмий даражаларини олиб, кўплаб шогирдлар тайёрлашдек шарафли ва машаққатли ишни давом эттиришмоқда...

Мен устозни таниганимга 35 йилдан кўп вақт бўлди. Ўшанда Ўзбекистон халқ шоири Сўфизода таваллудининг 120 йиллигига бағишлаб катта анжуман шоир туғилган юрт Наманганда ўтказилган эди. Мен Наманган давлат университетида ишлардим. Бизга Тошкентдан келадиган меҳмонларни кутиб олиш топширилганди. Ўзбекистоннинг кўзга кўринган олим ва шоирлари қаторида Салоҳиддин Мамажонов, Озод Шарафиддинов, Наим Каримов, Бахтиёр Назаров, Абдуғафур Расулов, Ўткир Ҳошимов ва Абдулла Ориповлар бор эди. Биз, наманганлик олимлар Ўғилой Азимова, Тожибой Ғозибоев, Нуриддин Бобоҳўжаев, Одилжон Носировлар (Аллоҳ уларни ўз раҳматига олган бўлсин) меҳмонларни кутиб олдик ва меҳмонхонага жойлаштирдик. Меҳмонлар орасида менинг илмий раҳбарим, академик Салоҳиддин Мамажонов ҳам бор эди. Мен устоз раҳбарлигида “Абдулла Орипов шеърларида метафорик образлар тизими” номли мазуни ишламоқда эдим. Тадбир баҳона мен барча устозлар билан янада яқинроқ бўлиб кетдим. Шу тариқа ҳар гал Тошкентга келганимда мен устозларим билан учрашиб ўз ишларим ва наманганлик устозларим саломларини етказиб турдиган бўлдим. 1990 йилда устозим маслаҳати билан битта илмий мақолани “Ўзбек тили ва адабиёти” журнаliga топширдим. Ўша вақтда Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти директори, журнал бош муҳаррири профессор Бахтиёр Назаров эди. Мақоламни ўзи ўқиб чиқди ва тезда чоп этишга тавсия қилди.

Орадан бир оз вақт ўтгач, устозим академик Салоҳиддин Мамажонов вафот этди. Бунинг устига мен ҳаётда узок йиллар машаққатли кунларни бошимдан

кечирдим, кетма-кет яқинларимни йўқотдим, фарзандларим жуда ёш эди, ҳатто бошлаган илмий ишимни ташлаб кетмоқчи ҳам бўлдим. Лекин вақтни орқага суриб бўлмайди, иш, оила ташвиши... Шундай бўлса-да, оғир қийинчиликларни ўзимга олиб, ниманидир ёзишда, ўқишда давом этдим.

2009 йили Қаршида Ҳамид Олимжон таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан республика миқёсида илмий-амалий конференция ўтказилди. Бу конференцияда мен ҳам (НамДУ ўзбек адабиёти кафедраси ўқитувчиси) ўз илмий мақолам билан қатнашиш учун бордим. Тасодифни қарангки, тадбир раиси устоз академик Бахтиёр Назаров бўлиб чиқди. Мен уларга котиб эканман. Устоз тадбирдан бўш вақтларда мени таниб, илмий ишларим ва оилам ҳақида хотиржам суҳбат курдилар. Менинг фикрларимни эринмай эшитдилар. Кейин акаларча оҳангда *“академик Салоҳиддин Мамажонов иккимизнинг ҳам устозимиз эдилар. Сени аспирантурада ўқиган пайтларингдан яхши биламан. Кел, энди ўзим раҳбарликни зиммамга олай, илмий ишингни охирига етказ”,* - дедилар. Кейин академик, филология фанлари доктори, профессор Бахтиёр Назаров раҳбарлигида илмий тадқиқот ишимни давом эттирдим. Илмий ишимга алоқадор кўплаб мақолаларим ва монография бевосита устоз маслаҳатлари ва кўрсатмалари асосида дунёга келди. Бахтиёр ака ҳам устозим раҳбарлигида иш қилганларини, уларга шогирдлик эҳтиромлари баланд эканлигини кўп бора таъкидлардилар.

Серқирра олим Бахтиёр Назаровнинг илмий текширишлари, умумлашма ва хулосалари унинг “Олим маданияти”, “Ўзбек адабий танқидчилиги”, “Бу сеҳрли дунё”, “Ўзбек адабий танқиди” икки жилдлигидаги айрим қисмларда ривожлантирилди. Айниқса, мустақиллик йиллари маҳсули бўлган “Ғафур Ғулом олами”, ҳаммуаллифликда яратилган “Ўзбек адабий танқиди тарихи” каби монография, дарслик ва рисоаларини кузатиш фикримизни далиллайди. Б.А.Назаров Абдурауф Фитрат, Иззат Султон, Ҳомил Ёкубов, Озод

Шарафиддинов, Матёқуб Қўшжонов, Салоҳиддин Мамажонов, Зоя Кедрина, Эрик Каримов, Наим Каримов, Абдуғафур Расулов сингари атоқли назариётчилар, адабиётшунос ва мунаққидлар тўғрисидаги портрет-мақолалари ва бошқа ўнлаб тадқиқотларида ҳам ўзининг профессионал маҳорати, олимлик салоҳияти, иқтидор ва талантини, методолог ва назариётчи, муаллим ва олим сифатидаги қиёфасини ёрқин намоён эта олди. Ўз вақтида бугун олимнинг ўттизга яқин шогирдлари ҳам фанда катта янгиликлар яратиб номзодлик ва докторлик диссертацияларини ҳимоя қилдилар. Бугунги кунда Бахтиёр Назаров илмий қиёфасида ўзбек адабий танқидчилигининг шаклланиши ва тарихий тараққиётини жиддий равишда ўрганишни бошлаб берган, кенг қўламли тадқиқотлари билан шу йўналишнинг асосчисига айланган йирик олим, адабий-эстетик мактаби ва уни изчил ривожлантириш йўлига чиқаётган кўплаб шогирдларига эга бағрикенг инсонни кўрамыз.

Устоз шогирдларига ибрат мактабини яратди, деб баралла айта олишга ҳақлимиз. Бахтиёр Назаров ўндан ортиқ монография ва рисоалар ёзди. Жаҳон ва қардош халқлар адабиётининг долзарб масалалари ва уларнинг ўзбек адабиёти билан уйғунлик жиҳатларини илмий жиҳатдан асослаб берувчи баҳсталаб жиддий мақолалар ёзди ва улар ўз вақтида мутахассислар томонидан илиқ қаршиланди. Ўнлаб мақолалари Америка Қўшма Штатлари, Олмония, Туркия, Венгрия, Норвегия, Польша, Болгария, Словакия, Афғонистон ва бошқа кўплаб хорижий мамлакатлардаги мажмуаларда, журналларда, халқаро анжуман тезисларида чоп этилди. Бу жиддий ҳодиса бўлиб, салоҳиятли олим номини эл-юрт назаридан кўтариб, жаҳоннинг етакчи илмий марказлари аҳлига танитди, забардаст танқидчи номини эгаллади. Ўрни келганда таъкидлаш жоизки, мунаққид тажрибалари шаклланишида унинг ўзи томонидан маълум бир қисмлари ўзбек тилига ўгирилиб чоп этилган Л.Н.Толстой қаламига мансуб “Санъатнинг моҳияти тўғрисида” мақоласи, Н.Г.Чернышевскийнинг “Санъатнинг воқеликка эстетик

муносабати” номли тадқиқоти, Г.Е.Лессингнинг “Лоокон ёхуд тасвирий санъат ила шеърининг ҳадлари ҳақида” асари ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлди. Шубҳасиз, адабиётшунос бу ишлардан бадиий ижоднинг назарий ва амалий муаммолари аро узвий боғланиш мавжудлиги билан боғлиқ сирларни аниқлаш маҳоратини ўрганишга ҳаракат қилди.

Бахтиёр Назаров дарсликлар яратишда ҳам кўп ишларни амалга оширди. Ўрта мактабларнинг юқори синф ўқувчилари учун Ўзбекистон Халқ таълими вазирлиги тасдиқлаган “Ўзбек адабиёти” дарслиги (Н. Каримов, Б. Назаров, У. Норматов), Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги университетлар ва педагогика институтлари бакалавр ихтисосини оловчилар учун дарслик сифатида тавсия этган “XX аср ўзбек адабиёти тарихи” (Н. Каримов, С. Мамажонов, Б. Назаров, У. Норматов, О. Шарафиддинов), “Ўзбек адабий танқиди тарихи” (Б. Назаров, А. Расулов, Ш. Ахмедова, Қ. Қахрамонов) каби дарсликларнинг ҳаммуаллифи ҳамдир. Шунинг ҳам айтиб ўтиш керакки, устознинг бу дарслиги НамДУ ахборот-ресурс марказига талабалар фойдаланиши учун 50 та совға қилинди. 2012 йилда “Чўлпон” нашриётида чоп этилган “Ўзбек адабий танқиди тарихи” дарслиги 2013 йилда Олий таълим вазирлиги томонидан ўтказилган “Йилнинг энг яхши дарслиги ва ўқув адабиёти муаллифи” Республика танловида рағбатлантирувчи ўринга муносиб топилди ва Олий таълим вазирлигининг фахрий ёрлиғи билан мукофотланди.

Хурсандманки, устозим ишимни кескин ўзгартириб юбормади, барчасига, иложи борича, аввалги фикрларимни давом эттиришимга имконият берди. Зарур ўринларда баъзи жузъий, ғализ хатоларимни қайта-қайта ўқиб чиқиб, ишни муваффақиятли ҳолга олиб чиқа олдилар. Домланинг беминнат кўмакларидан умр бўйи миннатдорман. Ниҳоят, узок давом этган қийинчиликлар ортида қолди.

Тинимсиз меҳнатлари эвазига забардаст олим ҳаётда ва ижодда ўз ўрнини топиб олган. Энг асосийси, халқимиз устозни атоқли ижодкорларимиз, олимларимиз қаторида яхши танийди ва ҳурмат қилади. Бахтиёр Назаров тенгқур шоир, носир ва олимларнинг қадрдони, ёшларнинг эса севимли устози. Чиндан ҳам, Ватаннинг обод, элнинг бахтиёр, ҳаётнинг гулу райҳонларга айланиши устоз билан. Устозлар бор ҳаёт гўзал. Устозлар меҳрини қозонган академик Бахтиёр Назаров ҳам бугун ўзи чин маънода, керак бўлса катта ҳарфлар билан ёзиладиган УСТОЗ мақомида кўплаб шогирдлар, адабиёт аҳли қалбидан жой олишга улгурди. Зеро, халқимизнинг севимли шоири, Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидов айтганидек:

Соҳибқирон ётар устоз пойида,

Жомийни пир тутган Навоий ҳазрат.

Устоз буюк деган буюк қоида

Бу қайтар дунёда азалий ҳикмат.

Афлотунга шогирд эди Арасту,

Ул шогирдга шогирд бўлди Искандар.

Бу олтин силсила давоми мангу,

Ўзи устоз бўлар устоз кўрганлар.

“Ижод – бу ўзини қийнаш, ҳузур-ҳаловатдан воз кечиш, том маънода фидойилик демакдир”. Бу доно фикрларни нозиктаъб танқидчи, мамлакатимиз илмий ҳаётида фаол иштирок этиб кўплаб шогирдлар тайёрлаган устозим академик Бахтиёр Назаров ижодига нисбатан қўлласак янглишмаган бўламиз.

Эсимда, 2012 йилда устозим Андижонга келаётганини айтди. Биз Наманганга кириб ўтишларини сўрадик. Университетда филолог-талабалар ҳамда профессор-

Ўқитувчилар иштирокида учрашув ташкил қилдик. Тўпланганларга ҳозирги адабиётнинг долзарб муаммолари тўғрисида баҳсга чорловчи қисқача маъруза қилиб бердилар. Бунда иштирок этган талабалар ҳам турли саволлар билан кечани янада жонлантирдилар. Кечани тугашини ҳеч ким истамасди. Кейин бир пиёла чой устида гурунг давом этди. Ўнга яқин вилоятимиз олимлари ҳам устоздан сабоқ олишганини, домланинг беғараз ёрдамларини эътироф этишди.

Устозим маслаҳатлари натижасида 2014 йилда “*Абдулла Орипов шеърларида метафорик образлар*” номли илмий монография тайёрладим. Рисолага устоз “*Гулбаргдаги учқунлар ёхуд Абдулла Орипов шеърларида метафора...*” номли сўзбоши ҳам ёзиб бердиларки, бу ҳам уларнинг шогирдлар ишига ўта масъулият билан қарашларини, беътибор эмасликларини кўрсатувчи ноёб фазилатдир. Нашриёт менга китоб тайёр бўлганини айтгач, устоз ҳузурига ошиқдим. Китобни кўриб устозимнинг севингани, мени қайта-қайта табриклагани ҳеч эсимдан чиқмаса керак. Узоқ йиллардаги орзуларимни амалга ошишида Бахтиёр аканинг хизматлари катта. Бебаҳо инсон эртасига мен билан Ўзбекистон Қаҳрамони, халқимизнинг севимли шоири Абдулла Орипов хонадонига ҳам бордилар. Шоир бетоб экан. Устозни кўриб ўзида йўқ хурсанд бўлди. Монографиядан совға қилдик. Китоб ҳам маъқул келди. Севинганидан янги ижод намуналаридан ўқиб берди, бизга эсдалик тарзида дастхати билан берди. Расмларга тушдик. Шеърларига сабаб, туртки бўлган воқеаларни гоҳ табассум билан, гоҳ хорғинлик билан сўзлаб берди. Мен учун бу тушга ўхшарди, қани энди давом этаверса. Ўзбекистоннинг кўзга кўринган йирик олими билан машҳур шоирнинг баҳслари ҳар қандай кишини бефарқ қолдирмаслиги аниқ эди... Устозда ана шундай олижаноб фазилатлар кўп. Буни мендан бошқа шогирдлари Қурдош Қаҳрамонов, Шоира Аҳмедова, Ислон Ёкубов, Баҳодир Каримов, Гулноза Сатторовалар (барчалари филология фанлари доктори, профессор) ҳам тез-тез эслаб туришади, Бахтиёр акани устозимиз дея эъзозлашади, фахрланишади. Яна

устознинг француз философи Дидронинг “Ким ўқишдан тўхтаса, у фикрлашдан ҳам тўхтайд” фикрларини кўп такрорлашлари ҳам суҳбатдошини янада кўпроқ ўқишга, изланишга чорлайди.

Устоз ҳаёт бўлганларида 80 ёшни қаршилаган бўлардилар. Биз яхши биламизки, Шарқ мутафаккири, улуғ шоир ва файласуф Мирзо Абдулқодир Бедил илм ва тарбияни бир-бири билан боғлиқ ҳодиса деб билган. Чинакам ахлоқли одамда кучли билим бўлади, *саодатга элтувчи тенгсиз восита* бўлмаган кишида бахт йўқ. Мен тенгсиз олим, камтар ва самимий инсон Бахтиёр Назаров тимсолида ҳар иккисининг мукаммал тажассумини кўраман. Бу гапларда заррача муболаға йўқ.

Домладаги ғайрату шижоат, ўзидаги бор билимларни шогирдлари ва касбдошларига “илиниш” бугун ҳам одатдагидай давом этмоқда. Ҳа, устоз ўзи қолдирган илмий мероси билан шогирдлари ва яқинлари хотирасида бир умрга сақланиб қолаверади!

Зеро шоир айтганидек:

Ўлди, кетди деманглар эслаганда тирикмиз,

Яхши-ёмон кунларда мададқормиз, шерикмиз.

Вужудимиз тупроқдир, гул руҳимиз ҳавода

Бизни эслаганларнинг умри бўлсин зиёда!